

Genus och jämställdhet i innovationssystem

Metoder i projektet Lyftet

Om projektet Lyftet

Åren 2005-2008 drev Luleå tekniska universitet projektet Lyftet i samarbete med Ekonomihögskolan på Mälardalens högskola.

I Lyftet studerades regionala och nationella insatser för att främja kvinnors företagande och innovation, utifrån ett genusperspektiv. Projektet tog sin utgångspunkt i erfarenheter från fyra regionala nätverk: SAGA i Norrbotten, Emma Resurscentrum i Västerbotten, Företagsamma kvinnor i Västmanland och Lika Villkor i Södermanland.

Lyftet finansierades av Vinnova och Mål 1 Norra Norrland. Projektet var även en förlängning av projektet Kvinnors Företagande och Regional Utveckling finansierat av NUTEK, Länsstyrelsen i Västmanland och Länsstyrelsen i Södermanland.

I projektet arbetade Maria Udén (LTU), Malin Lindberg (LTU), Anders W Johansson (MDH) och Lina Stenmark (MDH).

Mer info om projektet och dess resultat finns på www.ltu.se/web/projekt/lyftet

Om denna skrift

Denna skrift är ett resultat av projektet Lyftet.

I skriften presenteras metoder för:

- 1) Genusanalys och jämställdhetsarbete i innovationssystem och kluster
- 2) Jämställd inventering av innovationssystem och kluster
- 3) Index och information i innovationssystem
- 4) Mätning av jämställdhet

Metoderna kan användas för utvecklingsarbete inom innovationssystem, kluster och andra nätverksformationer. De kan även användas i utformning och genomförande av policyprogram, exempelvis inom innovationspolitiken och den regionala utvecklingspolitiken.

Förhoppningen är att du som läsare ska inspireras att ta hjälp av metoderna i de sammanhang där du tror att de kan vara till nytta.

Författare är Malin Lindberg, Maria Udén och Lina Stenmark.

Innehåll

Begreppen genus och jämställdhet.....	sid 4
Genus.....	sid 4
Jämställdhet.....	sid 4
Metod för genusanalys och jämställdhetsarbete i innovationssystem och kluster...	sid 5
Exempel på jämställd inventering av innovationssystem och kluster.....	sid 8
Index och information i innovationssystem.....	sid 10
Index.....	sid 10
Information.....	sid 12
Jämställdhet – kan man mäta det?.....	sid 15

Begreppen genus och jämställdhet

Genus

Begreppet 'genus' syftar på tankar, praktiker, vanor och föreställningar om människor som kön. Genom introduktionen av begreppet genus (hämtat från engelskans 'gender') försökte man komma bort från synen på kön som en slags enkel biologisk determinism (Hirdman 2001, sid 14). Istället ville man uppmärksamma hur kön "görs" när vi människor tänker, tolkar, uppfattar, symboliserar och definierar kön (Thurén 2003, sid 10). Kroppen kan inte existera "rent" utan präglings av den kultur vi lever i (Hirdman 2001, sid 14).

Genusforskning handlar om att undersöka hur kön görs av människor i vardagen. Hur vi konstruerar könskategori som exempelvis 'kvinnor' och 'män'. Inom genusforskningen uppmärksammas även vilka konsekvenser kategoriseringen får (Thurén 2003, sid 10-11). I Lyftet har vi exempelvis frågat oss hur föreställningar om män och kvinnor påverkar fördelningen av makt, inflytande och nytta i innovations- och regionalpolitiken.

Jämställdhet

Enligt regeringens definition av begreppet 'jämställdhet' innebär det att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. I detta ingår följande områden:

- Makt och inflytande
 - samma rätt och möjlighet att vara aktiva medborgare
 - samma rätt och möjlighet att forma villkoren för beslutsfattande
- Ekonomi
 - samma möjligheter och villkor för utbildning och betalt arbete
 - ekonomisk självständighet livet ut
- Hem- och omsorgsarbete
 - jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet
 - möjlighet att ge och få omsorg på lika villkor
- Våld
 - mäns våld mot kvinnor ska upphöra
 - samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet

Referenser

Hirdman Yvonne (2001). *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.

Regeringens hemsida (2008). *Mål och budget för jämställdhetspolitiken*.
www.regeringen.se/sb/d/2593/a/14257. 11 okt.

Thurén Britt-Marie (2003). *Genusforskning – frågor, villkor, utmaningar*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Metod för genusanalys och jämställdhetsarbete i innovationssystem och kluster

Malin Lindberg, Luleå tekniska universitet

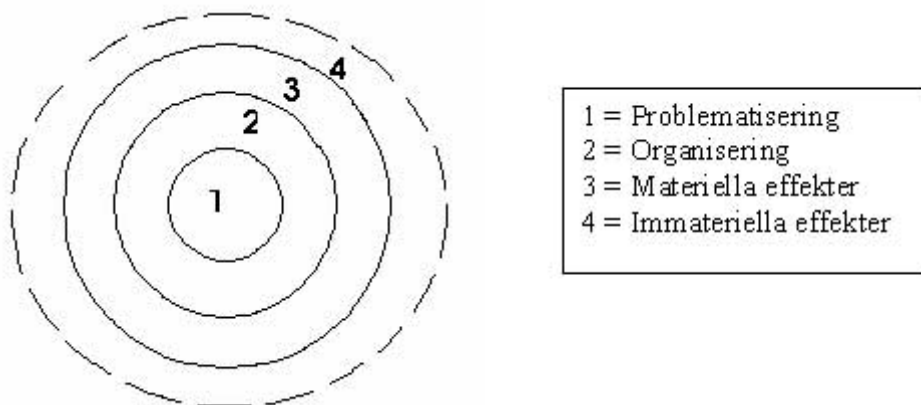
I Lyftet har vi utvecklat en metod för genusanalys och jämställdhetsarbete i innovationssystem och kluster. Tanken är att modellen ska kunna tillämpas av dem som arbetar med att utveckla kluster och innovationssystem vid företag, nätverk, organisationer, myndigheter och universitet.

Metoden är en vidareutveckling av den metod som Emma Resurscentrum utvecklade i sitt projekt Klusterbygge ur ett jämställdhetsperspektiv (2002-2005). I Lyftet har vi utvecklat metoden till att även fungera som en analysmetod i genusforskning om innovation, innovationssystem och innovationspolitik.

Cirkelmodellen

Metoden kan illustreras med fyra cirkclar som tillsammans liknar en darttavla. Vi har valt att kalla denna för Cirkelmodellen. Genom att röra sig från den innersta cirkeln till den yttersta kan man analysera vilka aspekter i ett innovationssystem eller kluster som är relevanta ur ett genusperspektiv.

Lyftets vidareutveckling av metoden har skett med inspiration dels från det empiriska material vi samlat in tillsammans med de fyra regionala nätverk som ingår i Lyftet, dels från teorier och metoder som används inom policyanalys, diskursanalys, organisationsteori, genusforskning och innovationsforskning.

Innersta cirkeln: Problematisering

Den innersta cirkeln har titeln problematisering och handlar om vilket fokus, vilken problematisering, vilka antaganden och föreställningar ett innovationssystem eller kluster utgår från. För att komma åt svaren ställs frågan Varför? vilket syftar till att fånga organiserings bakgrund, vision, syfte och nuläge. Är det t.ex. teknik eller människor som utgör kärnan i verksamheten?

Gemensamt för de aspekter som inryms i den innersta cirkeln är att de kan ses som incitament för hur ett innovationssystem eller kluster organiseras (vilket synliggörs i den andra cirkeln).

Inspiration till den innersta cirkeln är dels hämtad från Emma Resurscentrums ursprungliga variant av modellen, dels från statsvetarna Carol Bacchis (1999) texter om feministisk diskursanalys av policys och Lars Carlssons (2000a, 2000b, 1996) icke-hierarkiska policyanalys. Till detta har det analysfilter som ekonomen Per Frankelius (i Benner 2005, sid 214-218) utvecklat för att analysera olika innovationsperspektiv stått för ett värdefullt tillskott.

Andra cirkeln: Organisering

Den andra cirkeln ringar in hur verksamhetens organisering ser ut. Här ställs frågorna Vem? Vad? Hur? Frågan Vem? ger en bild av vilka aktörer, roller och samhällssektorer som inkluderas respektive exkluderas, gynnas respektive missgynnas, i ett innovationssystem eller kluster. Frågan Vad? visar vilka verksamhetsområden som organiseringen berör. Frågan Hur? ger svar på hur organiseringen går till. Det vill säga vilka strategier som används och vilka aktiviteter som genomförs. Dessutom kan man undersöka vilka omvärldsfaktorer som tas i beaktande. Är det främst traditionella ekonomiska faktorer (marknadsaktörer i form av köpare, säljare, leverantörer och konkurrenter) eller även nya ekonomiska faktorer (ett brett spektra av aktörer och roller) som tillskrivs betydelse?

Med avstamp i den andra cirkeln är det möjligt att analysera hur innovationssystem och kluster organiseras på olika sätt i olika sociala och geografiska kontexter.

I den andra cirkeln är det Emma Resurscentrum, Carol Bacchi (1999), Lars Carlsson (2000a, 2000b, 1996) och Per Frankelius (i Benner 2005) som varit inspirationskällor.

Tredje cirkeln: Materiella effekter

Den tredje cirkeln visar vilka materiella effekter som uppstår som en följd av de vägval som gjorts i de två inre cirkelarna. Här uppmärksammas hur problematisering och organisering i ett innovationssystem eller kluster får materiella konsekvenser. Vad blir resultatet? Vilka innovationer framkommer? Vilken produktutveckling sker? Den prioritering som görs mellan olika innovationssystem och kluster i regionala och nationella program är ytterligare ett exempel på en materiell effekt.

I den tredje cirkeln kan även omgivningens bemötande av enskilda innovatörer och deras innovationer analyseras. Vidare kan man fråga sig vems och vilka behov som en innovation är tänkt ska fylla. Hur påverkar dessa faktorer utformningen av en specifik innovation?

Intresset för hur praktiker får materiella konsekvenser är inspirerat av Carol Bacchis (1999, sid 2) angreppssätt. Den lokala sociala kontextens inflytande över värdering av innovatörer och innovationer är hämtat från Megan K Blake & Susan Hanson (2005).

Yttersta cirkeln: Immateriella effekter

Syftet med den fjärde cirkeln är att synliggöra de immateriella effekter som problematiseringen och organiseringen i ett innovationssystem eller kluster ger upphov till. Här fångas de konsekvenser och resultat som inte tar sig materiell form. Det kan vara visioner om vilka sociala tillstånd som betraktas som eftersträvarsvärda, till exempel 'ekonomisk tillväxt' eller 'hållbar utveckling'.

I Lyftet har det framgått att organiseringen av innovationssystem och kluster i de fyra nätverken syftat till att åstadkomma immateriella resultat i form av jämställdhet på områdena innovation och företagande.

Referenser

Bacchi Carol Lee (1999). *Women, policy and politics*. London: Sage Publications.

Benner Mats red (2005). *Innovationer*. Lund: Studentlitteratur.

Blake Megan K & Hanson Susan (2005). Rethinking innovation: context and gender. *Environment and planning A*. Vol 37. Sid 681-701.

Carlsson Lars (2000a). Non-hierarchical evaluation of policy. I *Evaluation*. Vol 6(2). Sid 201-216.

Carlsson Lars (1996). Non-hierarchical implementation analysis. I *Journal of theoretical politics*. Vol 8(4). Sid 527-546.

Carlsson Lars (2000b). Policy networks as collective action. I *Policy studies journal*. Nr 3. Sid 502-520.

Exempel på jämställd inventering av innovationssystem och kluster

Malin Lindberg, Luleå tekniska universitet

Vilka metoder finns för att inventera kluster och innovationssystem på ett jämställt sätt? Flera av de nätverk som deltagit i Lyftet har utvecklat egna metoder för detta. Exemplet på inventering kan inspirera mätning av sociala och ekonomiska effekter av innovationssystem och kluster genom att rikta uppmärksamheten mot "var" och "vad" man väljer att mäta eller inventera. Det vill säga vilket geografiskt område, vilka branscher, vilka variabler och vilken metod man väljer att använda sig av. Här ges en överblick över hur en sådan kombination av "var" och "vad" har sett ut i tre olika regionala inventeringar.

Inventering i Västerbotten

I Västerbotten har Emma Resurscentrum inventerat kluster och innovationssystem. De har inriktat sig på att hitta branschknippen och utvecklingsprocesser som missats i det regionala tillväxtprogrammet (2002-2006) och det nationella programmet Visanu (2002-2005). Specifikt letade de efter verksamhetsområden där många kvinnor driver företag, t.ex. småskalig livsmedelsindustri, turism, konsulttjänster, kroppsvård, barnomsorg. Vid telefonintervjuer frågade man om kollegor, samarbeten/nätverk, geografi kontra funktion, aktörer, organisering, resultat, stöd, motstånd och fortsatt utveckling. Inventeringen visade att det fanns utvecklingsprocesser med gemensamt fokus främst inom turism och småskalig livsmedelsindustri.

Läs mer på Emma Resurscentrums hemsida www.emma.se

Inventering i Västmanland

Företagsamma Kvinnor i Västmanland har inventerat kluster i projektet KvinnTätt. Man ville inventera nätverk, kluster och klusterembryon inom kvinnodominerade branscher. Dessa identifierades via kunskaper inom Företagsamma Kvinnor i Västmanland samt kontakter med kommunernas näringslivskontor. I intervjuer med företagare frågades efter antal företag inom branschknippet, eventuell gemensam affärsidé, antal företagande kvinnor, existerande nätverk, kontakt med utbildningsenhet och samhälle samt huruvida de var intresserade av att vidareutvecklas. Resultatet visade att det fanns klusterembryon och nätverk inom upplevelseindustrin (restauranger, caféer, boende, hantverk, konst), hälsa, konfektion, grafisk form, webbdesign samt privata förskolor och skolor. Därefter gick man vidare och bildade föreningen Hälsoforum Västmanland, som är ett initiativ för att skapa ett kluster i hälsobranschen.

Läs mer på KvinnTätts hemsida www.foretagsammakvinnor.se/kvinntatt

Inventering i Sörmland

Länsstyrelsen i Sörmland genomförde en analys av den alternativa hälsobranschen i länet inom ramarna för pilotprojektet Lika Villkor. Med en kreativ kombination av SNI-koder, nyckelord och olika företagsregister lyckades man få syn på ett kluster som ditintills varit dolt i statistiken. Ett av syftena med att genomföra branschanalysen var

just att utveckla en metod för att kunna analysera ditintills osynliggjorda branscher utan att för den skull behöva stora resurser eller kunskaper om statistik. Inventeringen visade att hela 85 % av de privata företagen inom branschknippet var kvinnor. Det var också kvinnor som stått för huvudparten av den snabba tillväxt som ägt rum på hälsoområdet de senaste åren. Specifikt kartlade man antalet företagare, könsfördelningen bland företagen, tillväxttakt, verksamhetsområden, bransch- och intresseorganisationer, utbildning, marknadsföring, kundkategorier, omsättning samt sysselsättning. Den statistiska kartläggningen kompletterades med intervjuer med företagare och samtal med en trendanalytiker. Utifrån studien har ett flertal företagare gått samman i nätverket Hälsosam Sverige.

Läs mer på Länsstyrelsen i Sörmlands hemsida www.d.lst.se/d/amnen/jamstalldhet och Hälsosam Sveriges hemsida www.halsosam-sverige.se

Likheter i metoderna

Denna översikt av tre olika inventeringar av kluster och innovationssystem visar att det är fullt möjligt att genom en kreativ inventering få syn på branschknippen och utvecklingsprocesser som tidigare inte uppmärksammats. De tre exemplen har alla inventerat branscher där många kvinnor väljer att driva företag och vara anställda, något som varit underrepresenterat i de kartläggningar och prioriteringar som gjorts i regionala tillväxtprogram och nationella program (Lindberg 2008a & 2008b). Genomgången visar att man kan gå tillväga på olika sätt beroende på resurser, kunskaper och andra önskemål. I Västerbotten och Västmanland har man valt att inventera via intervjuer, medan man i Sörmland istället gått via en kombination av statistik och intervjuer.

Alla tre exempel indikerar dock att det fortfarande är svårt att identifiera verksamheter med många kvinnor i och med de trubbiga SNI-koder som tillämpas i statistiken över företagande samt ofullständiga statistiska uppgifter över företagandet i regionerna uppdelat på kön. Denna problematik har uppmärksammats av Nutek i en rapport om hur SNI-koderna skulle kunna utvecklas för att ge bättre data om kvinnor som företagare (Nutek 2006). Nätverkens inventeringar visar att det krävs kreativt tänkande för att kunna hitta och beskriva verksamhetsområden med många kvinnor, oavsett om man väljer att gå via statistik eller intervjuer. Denna kreativitet måste känneteckna både *var* man letar (geografiskt och branschmässigt) och *vad* man letar efter (variabler).

Referenser

Lindberg Malin (2008a). Ett slående mönster: Hur Sveriges innovationspolitik formar genus och vice versa. I Genus i Norrskan nr 2/2008, sid 3-12.

Lindberg Malin (2008b). Sveriges innovationspolitik – en fråga om genus och teknik. Paper presenterat vid Teknik- och vetenskapshistoriska dagarna, Tekniska museet i Stockholm, 8-10 april.

Nutek (2006). Klassificering och perception – en studie av genusaspekter på SNI-koden som klassificeringsverktyg av näringsgrenar. R 2006:20.

Index och information i innovationssystem

Maria Udén, Luleå tekniska universitet¹

I detta avsnitt problematiseras index och information i innovationssystem. Först behandlas problematiken med att konstruera index och därefter diskuteras på en mer grundläggande nivå problemet med att information i sammanhang som kan relateras till jämförbarhet och innovationssystem tenderar att vara asymmetrisk eller snedvriden.

Index

Det ligger i tiden att försöka mäta nuet och förutsäga framtiden med hjälp av siffror, även sådant vi normalt inte tänker på som tal, siffror eller matematik. Ett exempel är att man i upphandlingar ger poäng för kvalitetsfaktorer, som vägs samman med slutpriset, när man tar beslut om vilket anbud som ska vinna. Det kan också handla om att ranka regioners konkurrenskraft eller mäta effekter av satsningar på innovationssystem och kluster. För att mäta jämförbarhet har Jämförbarhetsindex skapats i flera länder, bland annat Sverige. Här har Statistiska Centralbyrån lanserat JämIndex (www.scb.se). Men är inte jämförbarhet en gradvis erfarenhet och en upplevelse av möjligheter och rättvisa? Skulle det vara någon sorts formel, eller ett tal, säg "ett" eller "femhundra"? Det är knappast meningsfullt i sig. "Likabehandling" däremot, väcker åtminstone någon sorts associationer. Men om man tänker efter, krävs det både en principdiskussion och ett brett faktaunderlag för att komma fram till vad till exempel likabehandling innebär just i sammanhanget jämförbarhet och innovationssystem. Det handlar om många överväganden och mycket information.

Ett index är komprimerad information levererad som ett tal. Index behövs för att många ska kunna hantera en stor mängd information på ett snabbt och likformigt sätt. Men om indexet ska vara enkelt att avläsa behövs mycket och noggrant arbete för att utveckla det. Att använda ett index ska vara enkelt. Men det får inte bli missledande, så att det blir enkelt att använda men resultatet som kommer ut leder uppmärksamheten åt fel håll, eller till rent felaktiga slutsatser. Frågor man kan ställa är:

- Kan vi mäta det vi vill mäta?
- Mäter vi det vi ska mäta?
- Hur bra är mätningen?
- Hur förhåller sig mätdata till beslutsunderlag?

Den sista frågan handlar om att index helst ska vara meningsfulla att använda. Det man mäter ska ha betydelse för de beslut som fattas. Man kan se ett index som en signal. Den som ska läsa av indexet ska ha en insikt om den signal det ger. Vad betyder signalen på kort och lång sikt? När är signalen en varning om att man måste vidta en åtgärd?

Ett exempel: I den offentliga finansieringen av forskning och utveckling "mäts" effekter och kvaliteter som uppskattade värden innan projekt får finansiering och i uppföljning av reall utfall både under och efter projektets gång. Bakom just det mätandet finns:

¹ Tack till Lina Stenmark och Malin Lindberg för värdefulla bidrag till detta kapitel

- Behov att dirigera offentliga medel till rätt mottagare och område
- Behov att mäta måluppfyllelse och effekter av projekt och program

Åtgärder kan alltså handla om flera nivåer och initiativen till dem kan tas av personer med olika ansvar i kedjan: handläggare och beslutsgrupper, programchefer och ledningsgrupper, departement och kanslier, och så vidare.

När ett index sätts samman samlas ofta uppgifter från flera källor. Det har till exempel funnits ett intresse för att uppskatta potentialen i regioner och städer, man kan tala om ett intresse för utvecklingsfaktorer och framgångsrecept. Exempel är:

- Richard Floridas Creativity Index som består av Innovation Index, High-tech Index, Gay Index och Creative Class
- Tidningen Ny Tekniks undersökande reportageserie Växtkraft under 2004-2005, som punktade upp Kompetens, Kreativitet, Kapital, Klimat
- Mälardalen Innovation Index med Regional Specialisering, Kreativitet och öppenhet, Entreprenörskap och företagande samt Teknikhöjd, forskning och utveckling.

En vanlig gång är att man försöker återskapa recepten för kända framgångsexempel, och bena upp dem i form av flerdimensionella index. Tanken är att kunna indikera åtgärder som bör beslutas i den ena eller andra regionen, för att uppnå eller behålla ett attraktivt indexvärde.

De "framgångsrecept" man arbetar med är i stort desamma som kommer igen på policynivå, även om skaparna av olika index säkert kan ha synpunkter på hur de tolkas och implementeras. Den stora likhet som finns "framgångsindexen" emellan antyder ändå att personer med likartad kompetensprofil har byggt upp dem. Det man inte känner till kan man inte hitta, värdera eller kvantifiera, "sätta siffror på". Därför kan det finnas en potential i att med relativt enkla medel skapa "framgångsindex" som ger mindre förutsägbara signaler, det vill säga sådana som kan synliggöra skeenden och förhållanden på djupare plan och som därmed ger information med större värde som beslutsunderlag. Kombination av kompetenser kan vara ett första steg att bygga upp nya, intressanta index från existerande underlag. 'Hållbar utveckling' kan förmodligen bli mer tydligt genom att ingå i flera dimensioner i sådana nya index, för att nämna ett begrepp som har hög politisk prioritet men ofta anses svårhanterligt på genomförandenivå. Det finns många områden som har att göra med social hållbarhet och för vilka man samlar omfattande statistik sedan långt tillbaks. Att medborgares hälsa kan användas som indikator för social hållbarhet är givet, likaså statistik över kriminalitet. Men de som kan mycket om innovationer är kanske inte så ofta desamma som kan "läsa av" innebörden i signaler av typ ohälsotal (som med självklarhet mäts i Jämställdhetsindex men inte i till exempel Creativity Index).

Man kan också tänka sig att väga in prestationer i relation till de uppförandekoder som företag utvecklat som svar på protester i samband med avslöjanden om sådant som barnarbete i textilproduktion. Med ett sådant steg blir globala relationer invävda även i "framgångsindex", men man slipper börja från ett "nolläge" i utvecklingen – vi lever som bekant i en värld med global arbetsdelning, och i en tid då till och med sopor skeppas omkring och dumpas globalt!

Det kan också finnas anledning att se över existerande index, och ställa frågan: mäter de vad de avser att mäta? Det vill säga, fungerar de som signaler om det man vill kunna utvärdera? SCB:s Jäminde syftar till att mäta regional och lokal jämställdhet, och byggs upp i relation till den officiella definitionen av jämställdhet, att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sitt eget liv (www.regeringen.se/jamstalldhet). Ett av de användningsområden SCB tänkt sig för indexet är förbättringsarbete kopplat till de Regionala Tillväxtprogrammen. Men många av indexets variabler hör till den ekonomiska aspekten av jämställdhet, det vill säga ekonomisk självständighet, medan möjligheten att delta i samhällsaktiviteter givits relativt liten betydelse, något som ju i praktiken kan antas ha stor betydelse för kvinnors möjligheter att påverka de Regionala Tillväxtprogrammen.

Referenser

Florida, Richard (2002). *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basics Books.

Mälardalen Innovation Index. Sörmlandsbilder 7. Länsstyrelsen Södermanlands län.

Ny Teknik. Ett flertal artiklar och debattinlägg på temat Växtkraft under 2004-2005.
www.nyteknik.se

Information

För att "mäta och väga" genusaspekter på jämställdhet i innovationssystem finns en väg som hitintills knappast prövats: att gå vidare från kunskapen om att mäta och väga ögonblicksbilder och andelar av resurser, till att se på dynamik och information. En av de ledande teoretikerna inom området 'spelteori' eller asymmetrisk information, vilket är den gren av ekonomin man i så fall vänder sig till, är Nobelpristagaren Michael Spence. Ett av hans tidiga verk från 70-talet, som var med och lade grunden för det nya sättet att betrakta information och osäkerhet som del i den ekonomiska utvecklingen, var artikeln *Job market signaling*. Spence intresserar sig där för asymmetrisk information, det vill säga det faktum att alla på en marknad inte vet lika mycket. Begreppet spelteori har en grund i hur beslutsfattande uppfattas.

En anledning till att Spences arbeten kan fungera som ingång till spelteori är att det fall han analyserade i *Job market signaling* var en ojämlik situation på arbetsmarknaden, närmare bestämt fallet att kvinnor sällan kom in i de branscher som gav god "utdelning" på "insatsen" utbildning. Spence menade att stängda informationsflöden tenderade att upprepas i cirklar, som snurrar på oförändrade varv efter varv, och utestänger människor från attraktiva marknader generation efter generation. Han menade att sådana rundgångar inte kunde motverkas på annat sätt än genom lagstiftning mot diskriminering. Nu, flera årtionden av teoretisk utveckling och ökande datorkapacitet senare, finns förstås många fler, och mer sofistikerade modeller att arbeta med, för att exempelvis omsätta dynamiska processer kring jämställdhet och innovationssystem, till beräkningar som kan utvärderas i samma ansatser som andra ekonomiska skeenden på samhällsnivå.

I *Job market signaling* beskrev Michael Spence beslutet att anställa någon som ett lotteri. Arbetsgivaren kan inte veta säkert om den sökande kommer att vara mycket eller litet produktiv, och därmed inte vilken lön den sökande kan prestera ett underlag för. Den information arbetsgivaren grundar sitt beslut på delar Spence in i två kategorier, indicier och signaler. Medan signaler är sådant den sökande själv kan förändra (i Spence termer genom att göra en investering) är indicier sådant som normalt inte kan förändras av den sökande, så som kön och hudfärg.

En typisk signal på arbetsmarknaden är utbildning. Då utbildning för kostnader med sig är det något den enskilde satsar på endast om hon eller han tror att det i slutändan för med sig någon typ av belöning. I och med att arbetsgivaren fattar beslut utifrån både signaler och indicier, uppstår situationer där olika grupper i samhället på goda grunder förväntar sig olika belöning för den investering man eventuellt gör. För en del grupper är utbildning mycket lönsamt, för andra är det helt krasst ett mer välgrundat beslut att avstå från denna investering. Arbetsgivare kommer förmodligen ändå inte att bedöma en person ur den gruppen som "högproduktiv". Individen kan förutse att investeringen endast kommer att föra kostnader med sig och ingen belöning i slutändan (och här räknar Spence inte enbart med ekonomiska utan även personliga insatser/kostnader av annat slag). Risker är också stora att arbetsgivarens antaganden, där indicier kombineras med signaler, aldrig motsägs utan bekräftas i cykel efter cykel. Faktisk information om sökande som aldrig anställs för högproduktiva/högavlönade arbeten når ju aldrig arbetsgivaren, som därmed aldrig blir motbevisad om antagandet att de är lågproduktiva.

Spence såg anställningssituationen som endast en av flera situationer som hans teori kan beskriva, det vill säga att det finns ett stort antal andra marknader än arbetsmarknaden där hans teori om asymmetrisk information är tillämplig. Bland dem han nämner finns lån och krediter. När det gäller genusanalys och jämställdhetsarbete i innovationssystem och kluster är det lätt att dra paralleller. Man kommer in på "marknaderna" näringslivsutveckling och stöd till innovationsmiljöer, etcetera. I projektet Lyftet har vi exempelvis visat hur kvinnors initiativ till innovationssystem getts en låg prioritet i nationella och regionala program för utveckling av innovationssystem och kluster. Områdena Basindustri och Ny teknik står för nästan 80 % av de positiva besluten om finansiering. Området Service och Upplevelser – där kvinnor främst väljer att arbeta och driva företag - utgör enbart 20 % (Lindberg 2008). I den offentliga finansieringen av innovationssystem och kluster förväntas alltså de näringar som främst sysselsätter män vara högproduktiva, dvs ge hög utdelning på satsade medel, medan de näringar där flest kvinnor väljer att arbeta betraktas som lågproduktiva. Så länge dessa antaganden aldrig tillåts motsägas bekräftas bedömarens antaganden i cykel efter cykel. Nyckeln till förändring borde därmed ligga i att hitta information som motsäger dessa antaganden. Sådana motsägelser går att finna i färsk uppgifter om ökande omsättning, exportvärden och tillväxttakt i Service- och Upplevelseindustrin (Andersson m.fl. 2006, Hedberg & Pettersson 2006 & Hemsida Upplevelseindustrin 2008). De går också att finna i det arbete som resurscentra för kvinnor gör för att främja kvinnors företagande och innovation, där resurscentra kan ses som ett innovationssystem för näringar med många kvinnor (Lindberg 2007).

Även på individnivå finns kopplingar mellan Spences tankar och Sveriges innovationspolitik. I en studie visar Dag Balkmar & Ann-Christine Nyberg (2006, sid 9)

att 77% av projektledarna i de 86 projektansökningar som lämnades in till Vinnovas program Vinnväxt under 2005 var män. Av de 10 ansökningar som beviljades medel hade 7 stycken en man som projektledare. I ljuset av Spences teori om signaler och indicier kan man tänka sig att den låga andelen ansökande kvinnor avslöjar att många kvinnor förutsett att den tid de skulle lägga ned på att skriva en ansökan vore förgäves, med tanke på Vinnovas inriktning och formuleringar i sina utlysningar (se Byrman 2006 för en utförligare diskussion om kvinnors förhållningssätt till Vinnovas utlysningstexter). I och med att procentandelen kvinnor i de beviljade projekten var 7 % högre än i ansökningarna, kan man fundera om kvinnor 'uppvärderas' när de väl gör en ansökan eller om de få kvinnor som kommer in på den attraktiva marknaden har varit tvungna att investera så mycket att de hamnar i toppklass när de väl är där. Priset för inträdesbiljetten kan vara så högt att få kan göra investeringen. Men just detta kan göra att den som rör sin ansökan i land har skapat ett högre värde genom sina avsevärda investeringar. Vilken av förklaringarna som är den riktiga - uppvärdering av indiciet kön eller den faktiska investeringens omfattning och effekt - är fullt möjligt att undersöka och få faktaunderlag för att bedöma. En sådan undersökning är ett av de steg som kan tas, för att "mäta och väga" genusaspekter på jämställdhet i innovationssystem, på ett sätt som går vidare från att mäta och väga ögonblicksbilder till att se till dynamik.

Referenser

Andersson Ewa, Eklund Peter, Hallencreutz Peter & Lundequist Per (2006). *Barns lek, lärande och utveckling*. Stockholm: Visanu.

Balkmar Dag & Nyberg Ann-Christin (2006). *Genusmedveten tillväxt och jämställd vinst*. Stockholm: Centrum för genusstudier, Stockholms universitet.

Byrman Gunilla (2006). *Det förbisedda jämställdhetsperspektivet, text- och genusanalys av tre utlysningstexter från Vinnova*. Stockholm: Vinnova.

Hedberg Charlotta & Pettersson Katarina (2006). *Innovativa företagare inom vård och omsorg*. Uppsala: Uppsala universitet.

Hemsida Upplevelseindustrin (2008). www.upplevelseindustrin.se/kategori?statistik. 10 okt.

Lindberg Malin (2008). Ett slående mönster: Hur Sveriges innovationspolitik formar genus och vice versa. I *Genus i Norrskan*. Nr 2. Sid 3-12.

Lindberg Malin (2007). Lika villkor - ett expanderande innovationssystem. I Davidsson Bulle & Boström Cecilia red. *I världen och vardagen: För lika villkor i entreprenörskap och regional utveckling*. Nyköping: Länsstyrelsen i Södermanland. Sid 70-83.

Spence Michael (1973). "Job Market Signaling". *The Quarterly Journal of Economics*, Vol 87 No 3. Sid 355-374.

Jämställdhet – kan man mäta det? En studie av SCB:s jämställdhetsindex

Lina Stenmark, Mälardalens Högskola

Inledning

Jämställdhet är ett uttalat mål i den svenska politiken. Såväl nationellt som regionalt och lokalt skall jämställdhetsperspektivet beaktas. För att kunna utvärdera och synliggöra jämställdhet och brist på sådan är kvantifierbara mått ett viktigt verktyg. Ett sådant mått utgörs av SCB:s jämställdhetsindex (JämIndex). Hur, vad och på vilket sätt man mäter har stor praktisk betydelse. Detta är något som länge utnyttjats för styrning. Ett tydligt exempel är Kaplan och Nortons balanserade styrkort där kopplingen mellan mätning och styrning utgör den centrala mekanismen för ledning. Genom mätning sätter man omdrivkraften på fokus på somligt medan annat hamnar i skymundan. Vilka variabler man väljer får således stor betydelse. SCB:s jämställdhetsindex, JämIndex, är en sammanvägning av 15 måtvärden. Tillsammans utgör de ett mått på en kommuns eller ett läns jämställdhet. Indexet ses av SCB som ett viktigt verktyg för att, ur jämställdhetssynpunkt, mäta insatser inom ramen för de regionala tillväxtprogrammen (RTP)(Välfärdsbulletinen, nr 3 2002). Indexet används i praktiken också flitigt, inte minst inom just länens RTP. Också i media har indexet fått betydande uppmärksamhet. JämIndexet kan med sin breda förankring och användning förväntas ha stor betydelse. Inte bara som mätverktyg utan också som ett landsövergripande styrmedel för fokus för läns och kommuners jämställdhetsinsatser. Så vad är det egentligen man mäter, och ger indexet en bra bild av landets regionala och lokala jämställdhet?

Syfte

JämIndex används som ett sammanfattande mått för jämställdhet. Måttet har stor spridning och används flitigt. Indexet kan förväntas ha stor betydelse inte bara direkt ur mätsynpunkt utan också indirekt som styrmedel. Hur måttet är utformat är av central betydelse. Syftet med denna studie är därför att, med ett kritiskt perspektiv, utreda utformningen av jämställdhetsindexet.

Disposition

För att indexet verkligen skall kunna sägas mäta jämställdhet måste dess ingående variabler korrespondera med definitionen av jämställdhet. Därför utgör definitionen av jämställdhet själva utgångspunkten. Initialt kartläggs den underliggande definitionen av jämställdhet. Därpå följer en beskrivning av indexets ingående variabler och en analys av dessa och dess överensstämmelse med definitionen. Avslutningsvis beskrivs och analyseras indexets mer tekniska konstruktion.

Jämställdhet

Någon enighet kring hur begreppet jämställdhet skall definieras råder inte. Det finns en mängd olika definitioner och synsätt. Ett av de mer frekventa är att: "kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter i alla väsentliga områden i livet." Vad som utgör dessa väsentliga områden definieras inte alltid. Detta görs dock av SCB (www.h.scb.se/scb/bor/scbboju/jam.htm/jam_what.asp). De väljer att definiera jämställdhet som att "kvinnor och män har lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter att:

- ha ett arbete som ger ekonomiskt oberoende

- vårda barn och hem
- delta i politiska, fackliga och andra aktiviteter i samhället"

I den aktuella svenska jämställdhetspolitiken har ett antal mål för ett jämställt samhälle Definierats (www.regeringen.se/sb/d/2593/a/23635):

- en jämn fördelning av makt och inflytande
- samma möjligheter till ekonomiskt oberoende
- lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet
- lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger
- delat ansvar för hem och barn
- frihet från könsrelaterat våld"

Dessa båda definitioner utgör tillsammans grunden för SCB:s jämställdhetsindex.

Indexets konstruktion

SCB har valt att konstruera sitt mått på jämställdhet, JämIndex, med hjälp av tolv olika variabler. För dessa beräknas skillnaderna mellan män och kvinnor på kommun eller länsnivå. Regionerna rangordnas sedan efter skillnaderna mellan män och kvinnor. Ju mindre skillnaden är desto högre upp i listan rankas kommunen eller länet. För tre variabler; ohälsotal, arbetslöshet och låginkomsttagare, mäts dessutom nivå. Om man har höga värden, det vill säga mycket ohälsa, arbetslöshet och en stor andel låginkomsttagare så dras resultatet ned. Tillsammans utgörs indexet av de tolv variabler där skillnad mäts och de tre där man mäter nivå. Sammantaget består alltså indexet av 15 mätvärden. Samtliga regioner rankas efter mätvärdena och sedan beräknas "snittplaceringen". Den region med högst snittplacering anses som mest jämställd. Konstruktionen av indexet innebär att alla de ingående 15 mätvärdena får samma betydelse, eller vikt. Tabell 1 nedan illustrerar beräkningen av indexet i Sörmland.

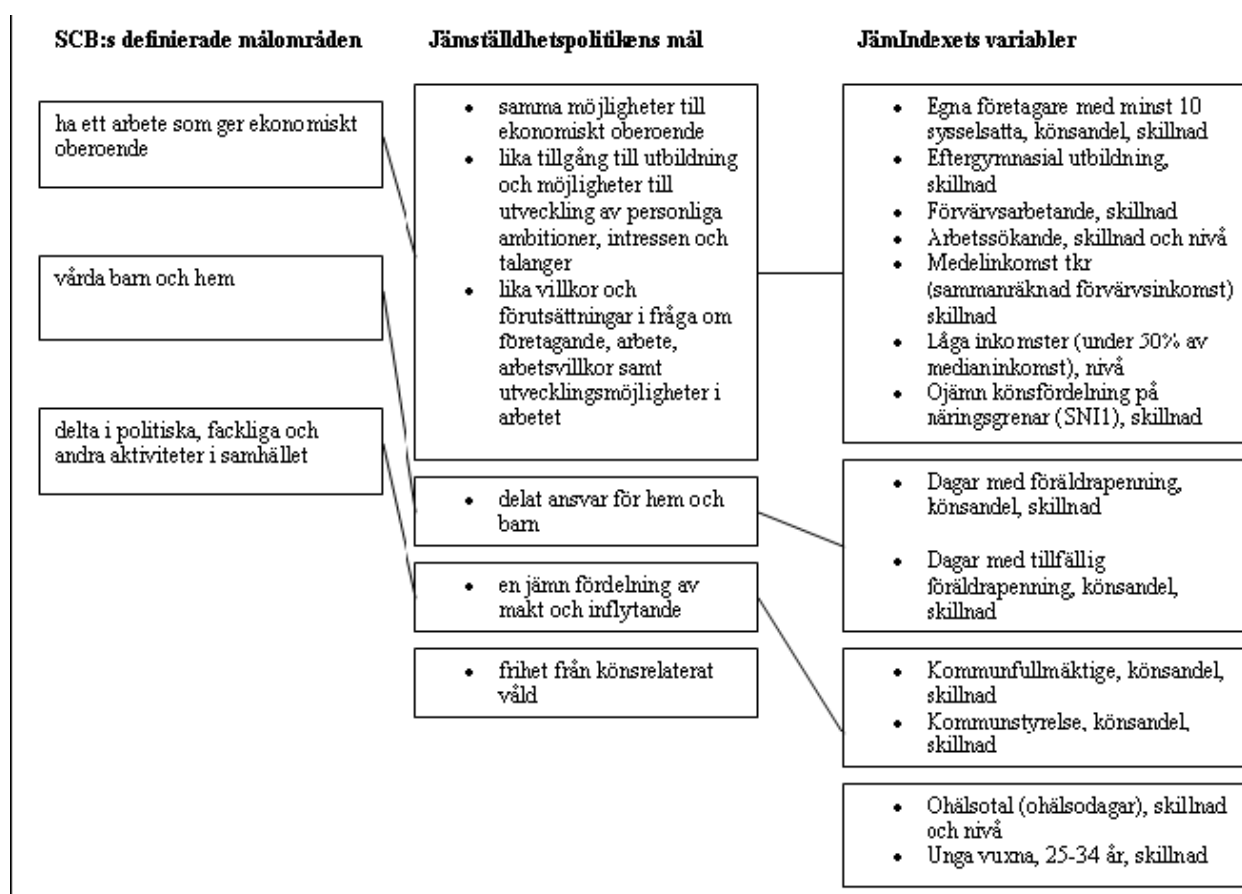
Variabler rangordnade efter skillnad	Kvinnor	Män	Rang
Eftergymnasial utbildning, 25-64år, procent	26.2	21.9	9
Förvärvsarbetande , 20-64år, procent	69.4	76.5	18
Arbetssökande, 20-64år, procent	4.7	5	5
Medelinkomst, förvävs-,20-64år tkr	153.6	211.6	11
Ojämn könsfördelning på näringsgrenar SNI1	42.7	42.7	10
Föräldrapenning, andel dagar	85.8	14.2	8
Tillfällig föräldrapenning, andel dagar	63.3	36.7	10
Ohälsotal, ohälsodagar per person och år, 20-64år	63.6	41	18
Unga vuxna, 25-34år	48.9	51.1	7
Landstingsfullmäktigledamöter	52	48	10
Kommunstyrelse ledamöter	40.9	59.1	2
Företagare med minst 10 sysselsatta	29.9	70.1	8
Variabler rangordnade efter nivå	Kvinnor	Män	Rang
Arbetssökande, 20-64år	4.7	5	12
Låga inkomster, 25-64år	19	11.9	14
Ohälsotal, ohälsodagar per person och år, 20-64år	63.6	41	14
<i>Summa</i>			156
<i>rang:</i>			156/15=10,4
			10,4

Summan av samtliga rangordnade variabler blev 156. Detta delas i antalet variabelvärden ($156/15 = 10,4$). Index 10,4 innebär att Södermanlands län vid mätillfället var rankat som nummer sex i landet (Jämställdhetsindex 2004).

Analys av indexet

Variablernas koppling till jämställdhetsdefinitionen

Den kanske mest centrala frågan i sammanhanget är indexets validitet, om det verkligen kan påstås mäta jämställdhet. För att besvara detta bör vi återgå till hur man väljer att definiera jämställdhet. Detta görs av SCB utifrån tre delområden; ekonomiskt oberoende, barn och hem och möjlighet att delta i aktiviteter i samhället. Tillsammans med de politiska målen för jämställdhet utgör de grunden till vad man menar med jämställdhet och därmed också vad man avser mäta. För att undersöka överensstämmelsen mellan definitionen av jämställdhet och indexet har jag valt att försöka hänföra mätvariablerna till definitionerna. På så sätt avser jag skapa en överblick över hur och på vilket sätt man täckt in jämställdhetsbegreppet. Indelningen illustreras i figur 1 nedan. Till vilken kategori variablerna skulle föras var inte alltid självklart. Men indelningen ger ändå en övergripande bild av variablernas fördelning. Ett stort antal variabler kan kopplas till "ekonomiskt oberoende". Färre är de som hänförs till vårda barn och hem liksom andra aktiviteter i samhället. Några variabler var också mycket svåra att överhuvudtaget koppla till definitionen på jämställdhet. Ett sådant exempel är ohälsotal. Ytterligare ett, som kanske är ändå svårare att placera, är "unga vuxna".

Figur 1. Variablernas koppling till definitionen av jämställdhet

Försöket att hänföra variabler till definitioner av jämställdhet har sammanfattningsvis visat både på en undertäckning och en övertäckning av begreppet jämställdhet. Vad gäller frihet från könsrelaterat våld finns ingen korresponderande variabel. Det kan således ses om en undertäckning och därmed en brist i jämställdhetsindexet. Ytterligare brist på täckning finns i till exempel "vård av barn och hem". Inom det delområdet finns två mätvärden vilka båda kopplar till barn. Här hade till exempel ett mått på andel obetald arbetstid kunnat vara relevant. Exempel på övertäckning utgörs av till exempel ohälsotal vilket inte korresponderar helt med någon del av definitionen av jämställdhet. Ett än tydligare exempel är det med unga vuxna vilket inte täcks in i den definition av jämställdhet som SCB har utgått ifrån.

Ett problem med indelningen är att SCB:s definition och de politiska målen inte är helt överensstämmande. Exempelvis har "frihet från könsrelaterat våld" inte någon egentlig motsvarighet i SCB:s definition. I det faktiska indexet saknas, som tidigare påtalats, också en variabel som mäter delområdet.

Sammanfattningsvis så är valet av variabler inte helt självklart. Känslan av att man valt variabler som är lätta att mäta snarare än de som är mest relevanta är påtaglig.

Beräkningen av indexet – äpplen och päron

Om vi istället väljer att titta närmare på beräkningen av indexet så uppenbarar sig också här flera frågetecken vad gäller kopplingen till jämställdhetsdefinitionen. Detta gäller i synnerhet de tre variabler där man mäter nivå och inte skillnad. Variablerna i fråga är arbetssökande, låga inkomster och ohälsotal. Då dessa ingår som "nivåvariabler" mäter de alltså inte skillnaden mellan män och kvinnor utan tillståndet generellt. Om till exempel arbetslösheten i regionen är hög så drar det alltså ned den totala jämställdheten. Huruvida detta är ett mått, relevant för en jämställdhet som definieras utifrån kvinnors och mäns lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter kan ifrågasättas. Dessa tre variabler, som saknar koppling till likhet mellan män och kvinnor väger tyngre än de två variabler som handlar om barn och hem. Något som kan tyckas märkligt. I skriften *JämIndex - ett verktyg för regional analys* motiveras nivåvariablerna med att jämställdhet också innebär att kvinnor och män skall kunna försörja sig på egen hand. Detta är dock inget som framgår direkt vare sig av SCB:s definition eller av jämställdhetspolitikens mål. I dessa nämns bara att det skall vara "lika" och "samma", inte nivån i sig. Också rent intuitivt känns nivåvariablerna fel i sammanhanget. Hög ohälsa och arbetslöshet generellt är inget som man direkt kopplar till jämställdhet. Inblandningen av nivåvariabler ger intrycket av att man blandar äpplen och päron i indexet.

Viktat eller inte viktat?

Teoretiskt så är JämIndexet inte vägt. Samtliga ingående variabler har lika stor påverkan. Men i förhållande till den underliggande definitionen av jämställdhet kan indexet ändå betraktas som delvis vägt. Av figur 1 framgår att så många som sju av variablerna kan hänföras till del definitionen "ha ett arbete som ger ekonomiskt oberoende". Detta medan "vårda barn och hem" respektive "delta i politiska, fackliga och andra aktiviteter i samhället" bara kopplar till två respektive variabler. Sammantaget innebär detta att den ekonomiska delen väger betydligt tyngre för det sammantagna utfallet. Indexet kan således ses som viktat utifrån antalet variabler som går att hänföra till respektive jämställdhetsområde.

Kanske har man valt att ha många mätvärden på delområdet då det innefattar många jämställdhetspolitiska mål. Kanske beror det helt enkelt på att det finns många lättmätta

variabler där. Kring det kan vi bara spekulera då dokumentationen kring jämställdhetsindexet är mycket bristfällig.

Slutdiskussion

SCB själva hävdar att man med JämIndexet mäter jämställdhet. Föreliggande granskning visar dock att indexet har flera inneboende svagheter. Bland annat gäller detta indexets nivåvariabler. Också vad gäller täckning av jämställdhetsdefinitionen finns uppenbara brister. Det val av variabler som SCB gjort ter sig, mot bakgrund av jämställdhetsdefinitionen inte självklart. Sannolikt har man, i brist på resurser, tvingats utgå från tillgänglig data. Variablerna har således valts ur bekvämlighetssynpunkt. En risk med detta är en snedvridning i jämställdhetsarbetet. Detta då mätverktyg, som diskuterats ovan, inte bara utgör medel för mätning utan också styrning. Det man fokuserar på hamnar i fokus medan annat hamnar i skymundan. Kommuner och län jämförs med avseende på indexet och för att förbättra sig i jämförelse med andra styrs sannolikt insatser till områden som påvisats som eftersatta i JämIndexet. Med ett bristfälligt konstruerat index utgör det en uppenbar fara.

Referenser

Tryckta källor

Christiansson Christina m.fl. *Jämindex – ett verktyg för regional analys*.

Med JämIndex som verktyg. Länsstyrelsen Västra Götaland & Västra Götalandsregionen. Valfärdsbulletinen. Nr3 2002.

Internet

http://www.h.scb.se/scb/bor/scbboju/jam_htm/jam_what.asp 2004-11-23

<http://www.regeringen.se/sb/d/2593/a/23635> 2004-11-23

Luleå tekniska universitet 2008

www.ltu.se/web/projekt/lyftet